

SOMOGYASZALÓ HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ EMBERTANI VIZSGÁLATA

Bíró András Zsolt

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Embertani Tanszék, Budapest

Bíró, A. Zs.: *Anthropological Analysis of the 10th Century cemetery from Somogyaszaló. 13 graves from the Hungarian Conquest period cemetery were excavated by Erdélyi in Somogyaszaló in 1966. In total, the skeletal remains of 13 graves were examined in this study. In the course of the anthropological study the sex, age of death, morphological traits and pathological features were examined, and the skull and long bones were measured. According to the examination, 5 males, 5 females, 3 children and 1 juvenile girl were buried into the excavated part of the cemetery. On the basis of the morphological and metrical analyses all the people of the cemetery belonged to the europid taxonomical group, but some of them bore a few features that may suggest a possible linkage to populations of Eastern origin.*

Keywords: *Physical anthropology, Hungarian Conquest Period, Somogyaszaló (South-western Hungary).*

Bevezetés

Somogyaszaló település (Kaposvártól kb. 12 km északra, Somogy megyében) belterületén a Kossuth L. u. 65. szám alatti ház kertjében Erdélyi I. által végzett leletmentő ásatás (1966) során került megmentésre 13 csontvázas sír leletanyaga. A sírok az 1961-ben talált lovas sír (avar kor) közelében helyezkedtek el. A sírok nagyobbik része teljesen melléklet nélküli, de néhány korai típusú, S-végű hajkarika, gyűrű, lunula stb., arra utal, hogy a temetkezések a X. század végéről illetve a XI. század elejéről származnak (Erdélyi 1967). A sírok elhelyezkedése (soros temetkezés), a sírok tájolása (minden esetben nyugati tájolásúak), a szegényes de jellegzetes (korszakra utaló) mellékletek azt sugallják, hogy a temetőt használó népesség a honfoglaló magyarság kultúrájához köthető, vagy annak kultúrájával szorosan kapcsolatba került helyi őslakosságot takar.

A leletmentés során kiderült, hogy a felszínre került sírok egy temetőrészletet jelentenek, és a temető folytatódik a szomszédos telkeken. Mivel a szomszédos telkeken már lakóépületek állnak a feltételezett temetőterület felett, a leletmentés csak erre a feltárt területre korlátozódhatott.

A csontvázletelek jelentőségét emeli az a körülmény, hogy a Sió csatornától nyugatra és a Balatontól délre eső területekről mindeddig nagyon kevés honfoglalás kori csontvázlelet került elő.

Anyag és Módszer

A leletmentés során 13 sír maradványai kerültek a felszínre. A csontmaradványok 14 egyéntől származnak (a leltári számok és a sírszámok közötti eltérés oka, hogy az 5. sírban lévő gyermekcsont maradványok közelében egy juvenilis lány vázmaradványa volt, amely az 5/B sírszámot kapta, a sírfoltok nem voltak kivehetők).

A 13 sír csontanyaga jelenleg a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárában van elraktározva 68.33.1.–68.33.14. leltári számok alatt. A csontanyag általában jó megtartású. A sírok egy része bolygatott (4 esetben), ami legnagyobbbrészt a különböző időszakokban bekövetkezett emberi tevékenységekre vezethető vissza (építkezés, mezőgazdasági munkálatok). A töredékes, roncsolt, illetve hiányos vázak a bolygatott sírokból kerültek elő.

A nem meghatározásánál a koponyán 8, az állkapcson 4, a hosszúcsontokon 9 nemi dimorfizmust mutató anatómiai jelleget vettem figyelembe (Éry és mtsai 1963, Acsádi és Nemeskéri 1970, Bodzsár és Zsákai 2003). A biológiai életkor becslésére az infans I. és infans II., valamint a juvenilis korcsoportúaknál felhasználtam a tej- és maradó fogak számán és fejlettségi fokán (Schour és Massler 1941), valamint a végtagsontok hosszán alapuló módszereket (Stloukal és Hanáková 1978). Az adultus és maturus korcsoportúaknál felhasználtam az os pubis facies symphysialis-ának felszíni változását (Todd 1920), az agykoponya varratainak ectocranialis (Meindl és Lovejoy 1985) és endocranialis elcsontosodását (Nemeskéri és mtsai 1960), a molárisok kopottságának mértékét (Brothwell 1963), valamint a bordák sternalis végének morfológiáján alapuló módszert (Iscan és mtsai 1984). A koponya és a váz metrikus vizsgálatában a méreteket Martin–Saller (1957) alapján vettem fel. A méretek és jelzők osztályozását Alekszejev–Debec (1964) kategóriái alapján adtam meg. A metrikus eredmények kiszámítására Bernert programcsomagját használtam fel (Bernert 2005). A testmagasságbecslést Bernert programcsomagja segítségével, Sjøvold módszere (1990) alapján végeztem. A patológiás elváltozásokat makroszkóposan figyeltem meg.

Vizsgálati eredmények

A feltárt 13 sírból 5 esetben férfit, 5 esetben nőt, 3 esetben infans I korú, valamint egy esetben juvenilis korú csontvázat határoztam meg (1. táblázat).

1. táblázat. A vizsgált egyének alapadatai.
Table 1. Basic data of examined individuals.

Leltári szám Inventory No.	Sírszám Grave No.	Nem Sex	Életkor (év) Age (years)
68.33.1	1	Nő	20–24
68.33.2	2	Nő	22–28
68.33.3	3	Férfi	40–50
68.33.4	4	Férfi	40–50
68.33.5	5	?	1–3
68.33.6	5/B	Nő	14–16
68.33.7	6	Férfi	35–45
68.33.8	7	Nő	28–35
68.33.9	8	Nő	22–28
68.33.10	9	?	3–4
68.33.11	10	?	4–5
68.33.12	11	Férfi	18–25
68.33.13	12	Férfi	20–40
68.33.14	13	Nő	22–24

Az alacsony esetszám valamint az a körülmény, hogy temetőrészeletről van szó, nem tette lehetővé a paleodemográfiai elemzést. A nemek és az életkor korcsoportonkénti megoszlását csak tájékoztatásul közlöm (2. táblázat).

2. táblázat. A nem és életkor szerinti megoszlás.
Table 2. Distribution by age and sex.

Korcsoport–Age groups	Nem–Sex	Férfiak Males	Nők Females	?	Együtt Together
Infans I.		0	0	3	3
Infans II.		0	0	0	0
Juvenilis		0	1	0	1
Adultus		3	5	0	8
Maturus		2	0	0	2
Senilis		0	0	0	0
?		0	0	0	0
Összesen–Total		5	6	0	14

A nemi jellegek vizsgálata

A nemi jellegek vizsgálatának egyéni értékeit a 3. táblázat tartalmazza. A vizsgált 21 nemi jelleg átlagértékét és a nemek közötti átlagos távolságot a 4. táblázat mutatja.

3. táblázat. A vizsgált jellegek nemi kifejezettségének mértéke.
Table 3. Degree of sexualization of the examined traits.

Sírszám–Grave No.	3	4	6	11	12	1	2	7	8	13	
Nem–Gender	♂	♂	♂	♂	♂	♀	♀	♀	♀	♀	
A vizsgált nemi jellegek–Sexing traits	1.	+1	0	–	+1	–	-1	-1	0	–	-1
	2.	+2	+1	–	+1	+1	-2	-2	-1	–	-2
	3.	+1	+1	–	0	+1	-2	-1	-1	-2	-1
	4.	+1	+2	–	-1	+2	-	-1	0	-1	-2
	5.	+2	0	–	+1	+1	-2	0	0	0	-2
	6.	+2	+2	–	+1	+2	-2	-2	+1	–	-2
	7.	–	–	–	–	–	-1	0	–	–	–
	8.	–	+1	–	+1	–	0	-1	-1	–	0
	9.	+1	–	–	+1	0	-1	0	0	-1	-1
	10.	0	–	–	+1	+2	+1	-1	+1	+1	0
	11.	+2	–	–	0	+1	+1	-2	+1	-2	0
	12.	+1	–	–	–	–	-2	0	-1	-1	–
	13.	+2	–	–	–	–	+2	-1	-1	-2	–
	14.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	15.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	16.	–	–	–	–	–	–	–	0	–	0
	17.	+2	+2	–	-1	-1	+2	–	-1	-2	-1
	20.	+1	+1	–	+1	-	+2	+1	-2	-1	-1
	21.	+1	+2	+2	+1	+1	-1	+1	0	-1	0
	22.	+1	–	+1	-1	+1	0	–	+1	0	-1
	23.	+1	–	–	+2	+2	+2	–	–	-1	-1
	Átlag–Mean	+1,16	+1,20	+1,50	+0,53	+1,08	-0,21	-0,66	-0,15	-1,00	-0,87

4. táblázat. A vizsgált nemi jellegek átlagértékei.
Table 4. Means of examined sexing traits.

A vizsgált nemi jelleg Sexing traits	Férfiak–Males M	Nők–Females M	Nemi különbség Sex distance
1. Tuber frontale et parietale	+0,66	-0,75	1,41
2. Glabella, arcus superciliaris	+1,25	-1,75	3
3. Processus mastoideus	+0,75	-1,4	2,15
4. Protuberantia occipitalis externa	+1	-1	2
5. Planum occipitale	+1	-0,8	1,8
6. Margo supraorbitalis	+1,75	-1,25	3
7. Arcus zygomaticus	–	-0,5	–
8. Facies zygomaticus	+1	-0,5	1,5
9. Corpus mandibulae	+0,66	-0,6	1,26
10. Trigonum mentale	+1	+0,4	0,6
11. Angulus mandibulae	+1	-0,4	1,4
12. Caput mandibulae	+1	-1	2
13. Pelvis major	+2	-0,5	2,5
14. Pelvis minor	–	–	–
15. Angulus subpubicus	–	–	–
16. Foramen obturatum	–	0	–
17. Incisura ischiadica major	+0,5	-0,5	1
20. Sacrum	+1	-0,2	1,2
21. Caput femoris	+1,4	-0,2	1,6
22. Linea aspera	+0,5	0	0,5
23. Sulcus praeauricularis	+1,66	0	1,66
Átlag–Mean	+1,06	-0,57	1,68

Az eredmények alapján a férfiaknál a szexualizáltság átlagos értéke +1,06 volt, amely határozott, de nem túl erőteljes masculinitást jelent. A nemi kifejezettség a koponyán +1,00 amely kifejezett, de nem határozottan masculin. A vázon +1,17 volt a nemi kifejezettség átlagértéke, amely határozottabban férfias, mint a koponyán. A koponyán a vizsgált jellegek közül a glabella és az arcus superciliaris, valamint a margo supraorbitalis volt a legkifejezettebben férfias. A margo supraorbitalis értéke (+1,75) jelenti a masculinitási csúcst a koponyán, és a második legmagasabb értéket a vizsgált nemi jellegek közül, beleértve a vázcsontok értékeit is. A vázon a sulcus praeauricularis és a pelvis major voltak a leghatározottabban férfias jellegűek, egyben ezen utóbbinak az értéke (+2,00) jelenti a masculinitási csúcst az összes vizsgált nemi jelleg közül. A nők átlagos feminitása -0,57 (a koponyán -0,79, a vázon -0,2) volt. Amely átlagosan, mérsékelt feminizáltságot jelent. A vizsgálati eredmények rámutatnak arra a viszonylag ritka diszharmóniára, hogy a koponya nemi dimorfizmust mutató jellegei sokkal nőiesebbek, mint a vázcsontok. Általában a koponya gracilis és feminin jellegű. A leginkább nőiesnek a glabella és az arcus superciliaris, a processus mastoideus és a margo supraorbitalis értékei adódtak. A legnőiesebb értéket a glabella és az arcus superciliaris jellege adta (-1,75), beleértve az összes vizsgált jelleget. Kifejezetten markáns volt a nők esetében is a trigonum mentale, olyannyira, hogy az átlagértéke a férfi tartományba esett (+0,4). Ez utóbbi jelleg hangsúlyozottsága (mindkét nemnél) inkább a népességre jellemző, egyik gyakori karaktertípussal függhet össze, mintsem a nemi

dimorfizmus általában vett megjelenési formáival. A női vázokon a pelvis major és az incisura ischiadica major mutatták a legerősebben feminin jelleget.

A temető anyagában a férfiak és nők között kimutatott átlagos különbség értéke, a nemi jellegek alapján 1,68, amely közepes különbséget jelent. A két nem között meglévő különbséget arányaiban inkább a férfiak masculinitása adja, mint a nők mérsékeltbben kifejezett feminizáltsága.

A koponyák morfológiai vizsgálata

A férfi koponyák formája felülnézetből a vizsgálható három esetből két esetben ovoid, egy esetben ellipsoid volt. A nők esetében a vizsgálható négy esetből, három ovoid, egy pedig pentagonid volt. A homlok íve a férfiaknál három esetben lapos, egy esetben pedig meredek. Nőknél mind a négy vizsgálható esetben a homlokív meredek. A nyakszirt íve a férfiaknál mindhárom vizsgálható esetben curvoccipital. A nők vizsgálható négy esetéből három curvoccipital egy pedig bathrocran volt. Az orbita alakja mind a nőknél, mind férfiaknál leggyakrabban átmeneti jellegű volt, de inkább a szögletes formához közelebb álló. Egy férfi esetében kifejezetten szögletes az orbita. Férfiaknál az orr mind a három vizsgálható esetben keskeny volt. Nőknél az orr két esetben keskeny, egy esetben pedig széles. A fossa canina a vizsgálható három férfi arckoponyáján két esetben sekély, egy esetben pedig közepesen kitöltött. Mély fossa canina nem volt. A nőknél a fossa canina két esetben közepes, egy esetben mély, egy esetben pedig kitöltött. Az apertura piriformis a férfiaknál mind a négy vizsgálható esetben anthropin jellegű volt. Nőknél az apertura piriformis két esetben anthropin, két esetben pedig a sulcus praeasalis variáció volt megfigyelhető. Az alveolaris prognathia a vizsgálható négy férfi arckoponyából csak egy esetben volt megfigyelhető, kis mértékben. Nőknél ugyanez a jelleg a vizsgálható négy koponya mindegyikénél megfigyelhető, három esetben enyhe, egy esetben pedig erős a prognathia. Torus palatinus sem a férfiaknál, sem pedig a nőknél nem fordult elő a vizsgálható egyének között. Torus mandibularis a vizsgálható három férfi mandibula közül egynél volt jelen, enyhe fokozatban. Lapátfogat nem találtam a meglévő fogak között.

A koponyák metrikus vizsgálata

A férfikoponyák jellemzése. A koponyák legnagyobb hossza a középtérték alapján közepesen hosszú. Önmagában is, mind a három vizsgálható koponya középhosszú volt. A férfi koponyák szélessége a következő megoszlást mutatta: két esetben széles, egy esetben pedig közepesen széles. A koponya magassága, mindkét mérhető esetben magas volt. A felsőarc magassága két esetben volt mérhető, az egyik alacsony a másik pedig közepesen magas értéket adott. A koponyajelző három esetben volt meghatározható. Két esetben brachycran, egy esetben pedig mesocran értéket adott. Dolichocran koponya nem volt. A hosszúság-magasság jelző két esetben volt számítható, az egyik orthocran, a másik pedig hypsicran jelzőértéket adott. A transzverzális-frontoparietális jelző három esetben volt meghatározható, ebből két esetben keskeny, egy esetben pedig széles volt (5. táblázat).

A női koponyák jellemzése. A legnagyobb hossz alapján a mérhető három koponya mindegyike közepesen hosszú. A legnagyobb szélesség két esetben volt mérhető: az egyik keskeny, a másik közepesen keskeny. A további méretek a legtöbb esetben csak egy koponyán voltak mérhetőek, így ezek kategorizálásától a jelen tanulmányban

eltekintek (5. táblázat). A koponyajelző két esetben volt meghatározható, értéke mindkét esetben a mesocran tartományba esett. Az orrjelző csak két esetben volt számítható, mind a két esetben a nagyon széles kategóriába esett.

5. táblázat. A koponyák egyéni méretei és indexei.
Table 5. Measurements and indices of skulls.

Martin No.	Sírszám–Grave No. (Nem–Gender)							
	3 (♂)	4 (♂)	11 (♂)	1 (♀)	2 (♀)	7 (♀)	8 (♀)	13 (♀)
1	189	183	188	174	176	178	–	–
5	–	104	101	–	96	106	–	–
8	159	155	141	–	132	136	–	–
9	93	101	103	–	93	–	–	98
10	–	128	119	–	111	117	–	–
11	133	126	123	–	112	–	–	–
12	143	115	116	–	104	–	–	–
17	–	140	140	–	130	–	–	–
20	–	121	119	–	–	–	–	–
38	–	–	–	–	–	–	–	–
40	–	102	95	–	91	–	–	–
43	–	105	109	–	–	–	–	–
45	–	–	–	–	125	–	–	–
46	–	101	88	–	87	90	–	–
47	–	–	127	105	102	–	–	–
48	–	68	71	62	60	–	–	65
51	–	43	40	37	39	–	–	–
52	–	34	36	33	33	–	–	–
54	–	24	24	28	26	–	–	24
55	–	51	53	46	44	–	–	–
60	–	–	47	–	–	–	–	–
61	–	–	43	–	–	–	–	–
62	–	–	–	38	–	52	–	–
63	–	36	106	34	35	42	–	–
65	127	–	34	–	116	–	118	–
66	112	–	106	96	91	108	94	94
69	34	–	34	28	28	34	30	30
70	70	–	61	60	68	68	60	53
71	32	–	29	29	29	34	27	28
8:1	84,13	84,70	75,00	–	75,00	76,40	–	–
17:1	–	76,50	74,47	–	73,86	–	–	–
17:8	–	90,32	99,29	–	98,48	–	–	–
20:1	–	66,12	63,30	–	–	–	–	–
20:8	–	78,06	84,40	–	–	–	–	–
9:8	58,49	65,16	73,05	–	70,45	–	–	–
47:45	–	–	–	–	81,60	–	–	–
48:45	–	–	–	–	48,00	–	–	–
52:51	–	79,07	90,00	89,19	84,62	–	–	–
54:55	–	47,06	45,28	60,87	59,09	–	–	–
63:62	–	–	–	89,47	–	80,77	–	–

Arclapossági vizsgálat

Az egyéni arclapossági adatokat a 6. táblázat tartalmazza. A szérián mért egyéni arclapossági adatokat összehasonlítottam Tóth europidokra, mongolidokra és honfoglaló magyarokra vonatkozó átlagadataival (Tóth 1958, 1965).

A vizsgálatra két férfi és két női koponya volt alkalmas, amelyeknél legalább öt méret felvehető volt az arclapossági méretek közül.

6. táblázat. Az arclapossági adatok.
Table 6. Data of facial flatness.

Sírszám–Grave No.	4	11	1	2	Europid	Mongolid	Honfogl.
Méret–Measurement (mm)	♂	♂	♀	♀	M	M	M
Bimaláris szélesség	–	89	–	–			
Fmo-fmo. feletti magasság	–	23	–	–			
Zygomax. szélesség	103	90	–	87			
Subspin. magasság	–	–	–	–			
DC. dacryal. szélesség	24	18	23	23			
DS. dacryal. magasság	11	11	8 +	12	13	8,3	12,7
SC. simoticus szélesség	13	8	8	8			
SS. simoticus magasság	6	4	3	4	5	2,2	4,9
Fossa cannina	3	1	2	3			
C. malar. görb. húr. hossz	–	–	–	–			
S. malár. görb. húr. mag.	–	–	–	–			
75(1) orrkiugrási. szög	34	23	–	28	33	17,6	29,1

Dacryalis magasság. Mind a két vizsgált férfi és nő értéke a honfoglalás kori átlag és a mongolid szériák átlaga közé esik és viszonylag távol esnek az értékeik az europid átlagtól. Különösen jellegzetes az 1. sír (adultus nő) ezen értéke, amely kifejezetten a mongolid zónába esik.

Simotikus magasság. A 11. sír (adultus férfi) simotikus magasságának az értéke a honfoglalás kori átlag és a mongolid átlag közé esett, de jóval közelebb a honfoglalók átlagához. Ugyanez az egyén rendelkezik a legkitöltöttebb fossa canina értékkel is. Mindkét vizsgált női koponya (1. sír és 2. sír) értéke a honfoglalók és a mongolidok átlaga közé esik. Az 1. sírből származó női koponya simotikus magasságának az értéke határozottan közel van a mongolid átlaghoz. Ugyanezen női koponya fossa caninájának kitöltöttsége is határozott.

Orrkiugrási szög. A 11. sírből származó koponyán mért orrkiugrási szög értéke a honfoglalás kori átlag és a mongolid átlag közé esik, és a mongolid átlaghoz jóval közelebb áll, mint az europidhoz. A 2. sír női koponyájának ezen értéke is a honfoglalás kori átlag és a mongolid átlag közé esik, de jóval közelebb a honfoglalók átlagához. Sajnos, ez a méret nem volt vizsgálható az 1. sír koponyáján, amely másik két paraméter tekintetében megközelítette a mongolid átlagot.

Összességében érdemes kiemelni, hogy a 11. sír férfi koponyájának arclapossági adatai három méret esetében is hasonlóságot mutat a mongolid szériák átlagértékével. A 2. sír női koponyájának arclapossági adatai, három jelleg mentén szintén hasonlóságot mutatnak a mongolid szériák azonos jellegre vonatkozó átlagaival. Az 1. sír női

koponyájának adatai pedig határozott hasonlóságot mutatnak 4 jellegben is, az arc különböző régióiban megjeleníthető mongolid jellegekkel. Mindezek a különböző jellegekre vetített statisztikai hasonlóságok csak közvetett támpontokat nyújthatnak a temetőt használó népesség genetikai állományában meglévő, inkább csak másodlagosnak tűnő, mongolid jellegek eredetére vonatkozóan.

A postcranialis vázrész vizsgálatának eredményei

A vázcsontok metrikus adatait a 7. táblázat tartalmazza. A testmagasság rekonstrukció során 4 férfinél és 5 nőnél lehetett testmagasságot becsülni Sjøvold (1990) módszerével, Martin (Martin és Saller 1957) beosztását alkalmazva.

7. táblázat. A vázcsontok hosszmeretei és a becsült testmagasság (Sjøvold 1990).
Table 7. Lengths of the postcranial bones and the values of the stature (Sjøvold 1990).

Csontok	Martin	Oldal	Sírszám–Grave No (Nem–Gender)									
Bones	No.	Side	3 (♂)	4 (♂)	6 (♂)	11 (♂)	12 (♂)	1 (♀)	2 (♀)	7 (♀)	8 (♀)	13 (♀)
Clavicula	1	d	148	–	–	–	–	–	144	–	133	–
		s	149	149	–	–	–	–	147	–	129	–
Humerus	1	d	291	348	–	–	350	273	319	331	–	298
		s	312	–	–	–	–	269	310	329	291	291
Radius	1	d	233	–	–	–	–	–	–	256	–	–
		s	–	264	–	266	–	208	215	254	–	–
Ulna	1	d	257	–	–	–	–	231	–	275	–	–
		s	–	–	–	–	–	229	–	277	–	–
Femur	1	d	420	–	–	460	–	382	–	455	406	410
		s	424	–	–	465	464	378	–	–	–	412
Tibia	1	d	340	–	388	372	–	307	343	–	338	336
		s	340	–	–	376	–	310	344	–	335	338
Termet (cm)–Stature			160,7	–	174,9	170,8	171,1	148,9	161	169,2	155,9	157,3

A férfiak becsült testmagasságának értékei heterogenitást mutatnak. Egy férfi kisközepes termetű volt (de a kategória alsó határértékénél), ugyanakkor kirajzolódik egy jellemzően magas termetű csoport (3 egyén van a becsülhető négyből ebben a termetkategóriában). A férfiak átlagmagassága 169,3 cm, amely határozottan meghaladja a korszakra jellemző férfi átlagértéket, ami 168,6 cm (Éry 1995) és a nagyközepes termetkategória felső határértékéhez van közel. A női vázából számított termet becsülés szintén jelentős heterogenitást mutat. Mind az öt becsült termet érték más kategóriába került. Általánosságban a nőkre is inkább a magasabb termet jellemzőbb, mint az alacsony. A nők becsült átlagmagassága 158,4 cm, amely a nagyközepes termetkategóriába esik. Mivel a temető nem teljes feltártságú és nagyon kicsi az egyedek száma, ezért a kapott értékeket csak megfelelő óvatossággal lehet értékelni.

Taxonómiai megfigyelések

A temetőt használó korabeli populáció döntően europid bázisú, brachycran-mesocran, kevert népesség volt. A férfiaknál cro-magnoni, dinári és nordikus jellegek fedezhetőek fel (általában kevert formában), amelyhez másodlagosan és mozaikosan, enyhe mongolid típusjegyek kapcsolódnak. A nők szintén döntően europid bázisú, középhosszú fejű, kevert rasszjegyekkel rendelkező népességet engednek feltételezni. A nők kraniológiai

jellegeinek az együttesén is megmutatkozik egy másodlagosan meglévő enyhe mongoloid hatás. A tanulmányban leírt megfigyelések és összefüggések a temető feltártságának részlegessége és az alacsony egyedszám miatt csak a megfelelő óvatossággal értékelhetők.

Patológias elváltozások

1. *sír (adultus nő)*: fogtorlódás a bal felső második praemolaris pozíciójában, persisztáló tejfog miatt.

3. *sír (maturus férfi)*: a jobb humeruson, traumás behatást követő gyulladás okozta elváltozás. A bal tibia dorsalis felszínén, a proximalis véghez közelebb, rendellenes csonttaraj figyelhető meg. A gerinc elülső szalagjainak elcsontosodása figyelhető meg a lumbális szakaszon. Kezdődő spondylosis nyomai a dorsalis és lumbalis csigolyákon.

4. *sír (maturus férfi)*: a bal oldali csípőízület és a bal combcsont caput femorisának súlyos ízületi deformációja. Az acetabulum is deformált. Valószínűleg súlyos mozgáskorlátozottságot okozhatott. A csigolyákon spondylosis. A gerinc lumbális szakaszán az oldalsó szalag elcsontosodása látható.

5/B. *sír (juvenilis lány)*: rendellenes helyzetű jobb felső caninus. Fogtorlódás a jobb felső második praemolaris és a bal felső második praemolaris helyén persisztáló tejfogak miatt.

6. *sír (adultus férfi)*: a bal tibia gyógyult törést követő deformitása. A csigolyákon spondylosis látható.

Irodalom

- Acsádi, Gy., Nemeskéri, J. (1970): *History of human life span and mortality*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Alekszejev, V.P., Debec, G.F. (1964): *Kraniometrija*. Metodika antropologicszeszkih isszedovanii, Izd. Nauka, Moszkva.
- Bernert, Zs. (2005): Paleoantropológiai programcsomag. *Folia Anthr.*, 3: 71–74.
- Bíró, A., Főthi, E. (2005): *A Kenéz-lő-Fazekaszug I-II. honfoglalás kori temetők embertani vizsgálata*. IV. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium. Előadás kötet, 51–57, Budapest.
- Bodzsár, É., Zsákai, A. (2003): *Humánbiológia. Gyakorlati kézikönyv*. Egyetemi tankönyv. Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 300.
- Brothwell, D.R. (1963): *Digging up bones. The excavation, treatment and study of human skeletal remains*. British Museum, London.
- Erdélyi, I. (1967): *Somogyaszaló*. Régészeti Füzetek II: 20. 67.
- Éry, K., Kralovánszky, A., Nemeskéri, J. (1963): Történeti népségek rekonstrukciójának reprezentációja. *Anthrop. Közl.*, 7: 41–90.
- Éry, K. (1995): A honfoglalás és az Árpád-kor népségének embertani vázlata. In: Kovacsics, J. (Szerk.) *Magyarország történeti demográfiája I*. KSH, Budapest, 127–130.
- Iscan, M.Y., Loth, S.R., Wright, R.K. (1984): Age estimation from the rib by phase analysis: white males. *J. Forensic Sciences*, 29: 1094–1104.
- Martin, R., Saller, K. (1957): *Lehrbuch der Anthropologie I–II*. Fischer Verlag, Stuttgart.
- Meindl, R.S., Lovejoy, C.O. (1985): Ectocranial suture closure: A revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral–anterior sutures. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 67: 51–63.
- Nemeskéri, J., Harsányi, L., Acsádi, Gy. (1960): Methoden zur Diagnose des Lebensalter von Skelettfunden. *Anthrop. Anzeiger*, 24: 103–115.
- Schour, J., Massler, M. (1941): The development of the human dentation. *J. Am. Dent. Assoc.*, 28: 1153–1160.

- Sjøvold, T. (1990): Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. *Hum. Evol.*, 5: 431–447.
- Stloukal, M., Hanáková, H. (1978): Die Länge der Langknochen altslawischer Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen. *Homo*, 29: 53–69.
- Todd, T.W. (1920): Age changes in the pubis bone: I. The male white pubis. *Am. J. Phys. Antr.*, 3: 285–334.
- Tóth, T. (1958): Profilation horizontale du crane facial de la population ancienne et contemporaine de la Hongrie. *Cran. Hung. Tome III*. 3–126.
- Tóth, T. (1965): A honfoglaló magyarság ethnogenezisének problémája. *Anthrop. Közl.*, 9: 139–150.

Levelezési cím: Bíró András
Mailing address: Eötvös Loránd Tudományegyetem
Embertani Tanszék
H-1117 Budapest
Pázmány Péter s. 1/c.
Hungary
biroandras@t-online.hu